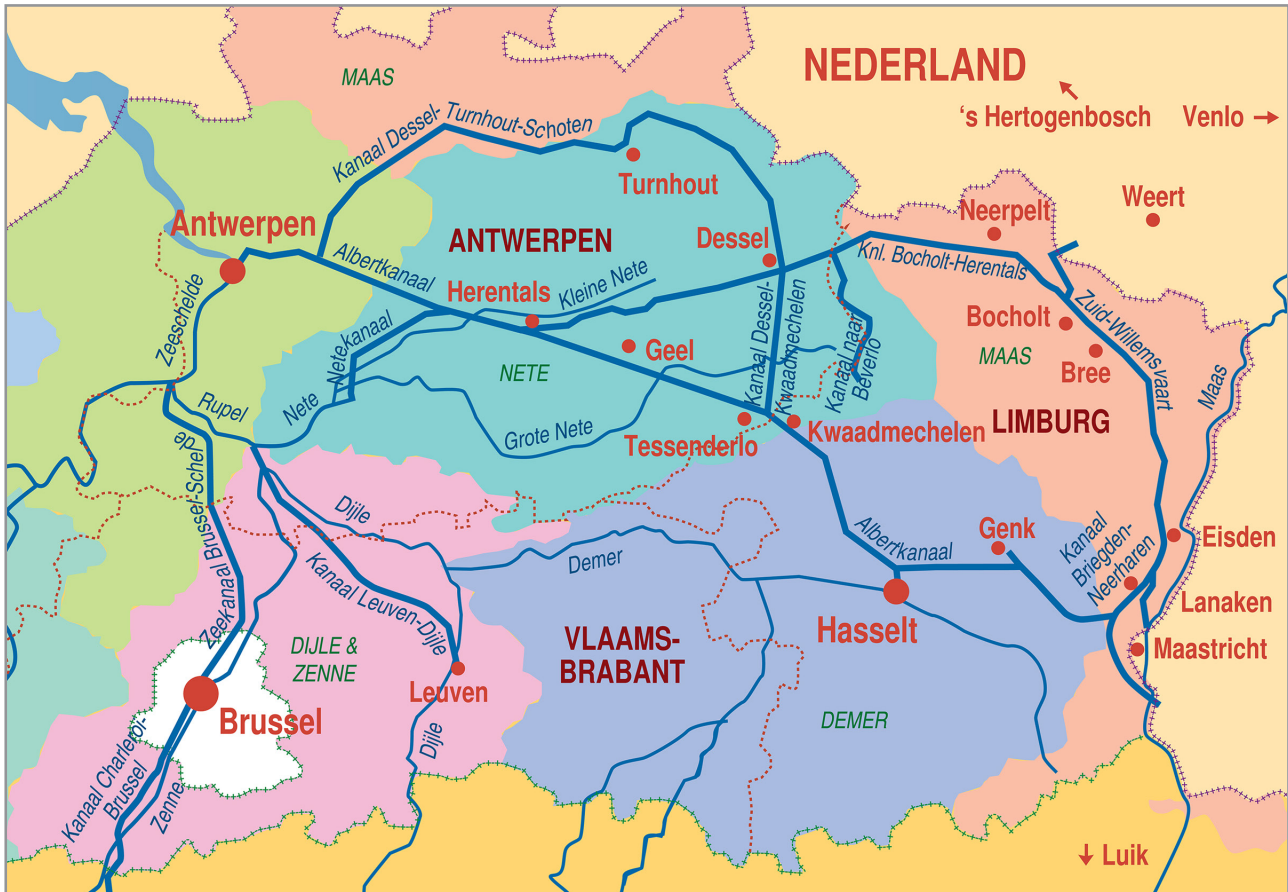

De Zuid-Willemsvaart: varen tussen Eindhoven en Bree

De Zuid-Willemsvaart

De Zuid-Willemsvaart, genoemd naar haar promotor Koning Willem I, dateert van 1826 en verbindt de twee Nederlandse steden Maastricht en 's Hertogenbosch. Het 123 km lange kanaal loopt van Maastricht in de provincie Nederlands-Limburg door Belgisch-Limburg (44 km), gaat ter hoogte van Bocholt terug Nederlands Limburg binnen en stroomt door Noord-Brabant naar haar eindpunt in 's Hertogenbosch. Het kanaal stroomt in het Maasbekken en nagenoeg parallel aan de Maas waardoor het een kortere en efficiëntere Noord-Zuid vaarroute vormt.

Ontstaansgeschiedenis in een notedop

In de 19de eeuw waren de Kempen een arme streek zonder enige noemenswaardige nijverheid. Het landschap met schaars gras en veel heide leende zich niet tot landbouw. Om de verkeersinfrastructuur te verbeteren en de gronden vruchtbaar te maken door irrigatie, werd in de Kempen een reeks kanalen aangelegd. Met de start van de steenkoolontginning (1914) in Limburg en de economische groei werden de Kempense kanalen te klein voor de scheepvaart. Omstreeks 1930-1940 werd de Zuid-Willemsvaart op 3 plaatsen rechtgetrokken in Neeroeteren en Lanklaar.

Beeld van de Zuid-Willemsvaart anno 2024

Om het verval van 40 m tussen het begin- en het eindpunt van het kanaal te overbruggen, waren aanvankelijk 21 sluizen nodig. Het aantal sluizen werd gereduceerd tot 18, waarvan 2 in België. De vele sluizen en beweegbare bruggen vertraagden de schepen waardoor de vraag naar een groter en nieuw kanaal alsnog groeide. Met de aanleg van het Albertkanaal ontstond een rechtstreekse verbinding tussen Luik (over Maastricht) en Antwerpen. Het 129 km lange Albertkanaal werd vanaf 1940 in gebruik genomen en nam sindsdien de transportfunctie van de kleinere Kempense kanalen over.

De Vlaamse Waterweg nv bedient de sluizen op de bevaarbare waterlopen in Vlaanderen. De foto toont de sluisbediening in Bocholt sluis 18.

Rechtgetrokken Zuid-Willemsvaart Neeroeteren

Industrie

Tot het laatste kwart van de 19de eeuw bleef Limburg een typische agrarische provincie, maar vandaag kennen we Limburg vooral van het steenkoolverleden, de Nationale en Landschapsparken. Langs het vaartraject situeren zich een aantal bedrijvenkernen ter hoogte van Lanklaar, Rotem, Neeroeteren en Bree.

De oude Bekaert Steelcordsite in Lanklaar kende een economische bloei vanaf de jaren '70. De activiteit verdween in 2013. Gebouwen werden afgebroken en sindsdien ligt het bedrijventerrein er eerder braakliggend bij, wachtend op nieuwe activiteiten. Golfkartonproducent Soenen Lanklaar werd er operationeel sinds maart 2023. Innovatieve bedrijven krijgen er een plek. B4Plastics ontwikkelt er bioplastics op basis van biologisch afval uit de landbouw en reststromen uit de voedingsindustrie. Dit bedrijf won in maart 2024 een VLAIO AWARD in de categorie 'ecologische impact' tijdens het 'future creating' stadsfestival FTI and& in Leuven. VLAIO, het agentschap van de Vlaamse overheid dat innovatief ondernemen stimuleert en ondersteunt, reikte de awards dit jaar voor de eerste keer uit en geeft innovatieve bedrijven zo een podium.

In de provincie Limburg zijn de belangrijkste ontginningen van grind te vinden. De Maas voerde de stenen lang geleden mee vanuit de Ardennen. Het verweerde gesteente werd vervoerd door rivieren, waarna het verder stroomafwaarts bezonk. Doordat Limburg lager ligt en het verval van de Maas er kleiner is, neemt de stroomsnelheid van de Maas af en bezinkt het grind. Ongeveer 30% van al het grind dat in België wordt gebruikt, is afkomstig van het Maasland. Langs de Zuid-Willemsvaart in Lanklaar heeft grindexploitant Bichterweerd NV een laadponton waar schepen geladen worden met ontgonnen grind.

Bichterweerd NV transporteert ontgonnen grind uit de Maasvallei per schip.

Betonbedrijf Tripan in Rotem is gespecialiseerd in de productie van prefab elementen en voert hiervoor grondstoffen aan per schip. Het bedrijf verhuisde in 1998 naar Rotem op een vrijgekomen site van de voormalige zinkfabriek. Tot 1966 werd hier namelijk zink geproduceerd. Deze activiteit had een grote milieu impact. Hoge concentraties zink, arseen en cadmium, typisch voor de zinknijverheid, werden aangetroffen in de bodem. Zo'n half miljoen kubieke meter sintels (verbrandingsrest) lagen op en rond de fabrieksterreinen opgeslagen. De zware metalen bleken zelfs tot in het grondwater uit te logen. Sanering was noodzakelijk omdat het gebied Meerheuveld aan de Maas als waterwingebied werd voorzien. Pas na een grondige sanering van de gronden door de Openbare Vlaamse Afvalstoffen Maatschappij (OVAM) konden ze opnieuw ter beschikking worden gesteld voor nieuwe industrie. Ondanks de bodemsanering blijven er sporen van verontreiniging in het grondwater. Tot vandaag volgt OVAM de concentratie aan zware metalen in het grondwater op via peilputten op 10 meter diepte in het grondwaterwinningsgebied. OVAM stelt vast dat de verontreiniging afneemt met de jaren. Het grondwater is nog steeds niet geschikt als drinkwater of voor persoonlijke hygiëne of voor het vullen van zwembadjes, het besproeien van de moestuin of als drinkwater voor vee.

In 2009 vestigde het staalverwerkingsbedrijf LSC zich in Bree net omwille van de aanwezigheid van de Zuid-Willemsvaart. Voor het bedrijf is de binnenvaart essentieel voor het transport van de grote staalrollen. Wekelijks meren er vier schepen aan die van Antwerpen of Rotterdam komen. Per schip kunnen 12 staalrollen worden getransporteerd, terwijl een vrachtwagen maar plaats biedt voor vijf.

Groenten- en fruitverwerker Greenyard Prepared in Bree is gespecialiseerd in conservering van voeding in blik, glas en de productie van kant en klare gerechten in verschillende verpakkingen. Door hygiënische voorschriften eigen aan de verwerking van voedsel is het bedrijf een grote watergebruiker. Tijdens de warmtebehandelingen voor het bewaringsproces van de voeding worden de blikken en blikken opgewarmd tot 120°C en vervolgens gekoeld tot 40°C. Het afkoelen gebeurt met water. Een koeltoren zorgt voor de warmteoverdracht van water naar lucht. Greenyard zet in op minder watergebruik en hergebruik. In 2021 investeerde het bedrijf in een krachtigere koeltoren en kon hierdoor jaarlijks 50 miljoen liter water sparen. Naargelang de watertemperatuur daalt in het koelingsproces wordt het gebruikt in andere toepassingen binnen het productieproces.

Betonbedrijf Tripan langs de Zuid-Willemsvaart voert grondstoffen aan per schip.

LSC transporteert staalrollen per schip.

Groenten- en fruitverwerker Greenyard Prepared in Bree doet aan afvalwaterzuivering en heeft op haar site langs het kanaal een groot waterbekken.

Natuur en recreatie

Het Belgische deel van de Zuid-Willemsvaart volgt nagenoeg de oostelijke rand van het Kempens Plateau. Het Nationaal Park Hoge Kempen werd op 26 maart 2006 feestelijk geopend. De naam van het park verwijst naar het Kempens Plateau en strekt zich ondertussen uit tot nabij het kanaal en over de gemeenten Dilsen-Stokkem, Maasmechelen, Zutendaal, Lanaken, Genk, Bilzen, Bree, Oudsbergen en As. De hoofdfunctie van dit meer dan 12 700 ha grote gebied is natuurbehoud, maar recreatie krijgt er ook een plek. In elke gemeente wordt een 'toegangspoort' uitgebouwd en de park rangers laten de bezoekers kennismaken met de natuurwaarden van het Nationaal Park.

Het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB), Natuurpunt vzw, Limburgs Landschap vzw, Orchis vzw zetten zich dagelijks in voor het beheer van dit uitgestrekte gebied. Het is een grote uitdaging om het gebied te 'ontsnipperen' en de verschillende interessante natuurzones, die samen meer dan 9000 dier- en plantensoorten herbergen, om te vormen tot één geheel.

In het Suske en Wiske-verhaal 'De beestige brug', uitgegeven door de Vlaamse overheid, ontdek je met onze helden hoe het is om een beest te zijn in Vlaanderen. Je maakt kennis met ecoducten, paddentunnels, eekhoornbruggen en vistrappen, constructies die ingezet worden om leefgebieden met elkaar te verbinden.

Ook langs een kunstmatige waterloop zoals de Zuid-Willemsvaart krijgt natuur aandacht. De vleermuispopulaties in de bunkers van de verdedigingslinie uit Wereldoorlog II worden gemonitord en beschermd. Langs de bunkers bracht De Vlaamse Waterweg nv plasbermen aan, constructies die paaiplaatsen voor de vissen vormen.

Zieke of aangetaste bomen langs het jaagpad worden vervangen door een nieuwe lijnbeplanting van haagbeuken. Op aanraden van ANB van de Vlaamse overheid, worden deze bomen op vier meter hoogte geknot ten voordele van de vleermuisen.

Een exemplaar van dit boeiende Suske en Wiske-avontuur is verkrijgbaar aan boord van de milieuboot.

Natuurlijk ingerichte oevers aan de samenvloeiing van het Kanaal Briegden-Neerharen en de Zuid-Willemsvaart.

Plasberm, paaiplaats voor vissen.

De Zuid-Willemsvaart werd op drie plaatsen rechtgetrokken. In de oude kanaalarmen ontwikkelt water minnende vegetatie, in het water en langs de oevers. Ook de (sportieve) waterrecreant kan hier terecht. Kajakclub 'De Oeter' in Neeroeteren bevindt zich op 't Eilandje omgeven door de oude en nieuwe kanaalarm.

Watersportzone en Camping Tivoli Dilsen-Stokkem.

Jachthaven 't Eilandje in Neeroeteren.

De laatste jaren werden aanlegsteigers voor pleziervaart bijgebouwd en iedere aanpalende gemeente heeft nagenoeg een eigen passantenhaven. De waterwegbeheerder De Vlaamse Waterweg nv creëerde tal van gelegenheden om te vissen en te fietsen langs het kanaal. Het grensoverschrijdend Fietsroute-netwerk is een realisatie van het Regionaal Landschap Kempen en Maasland.

Het Regionaal Landschap Kempen en Maasland is een organisatie die in opdracht van de Vlaamse overheid, de provincie en de gemeenten de toegankelijkheid en de natuurbeleving van natuurgebieden in het noordoosten van Limburg uitbouwt. Het grensoverschrijdend fietsroute-netwerk brengt de fietser via de jaagpaden naar de mooiste plekjes in het grensgebied tussen België en Nederland. Het fietsroutenetwerk wordt momenteel beheerd door Toerisme Limburg.

Waterbeheer en klimaatverandering

In 1930 werd samen met de constructie van het Albertkanaal het Kanaal Briegden-Neerharen aangelegd ter hoogte van Lanaken. Het is een 4,8 km lang verbindingskanaal tussen het Albertkanaal en de Zuid-Willemsvaart dat als voedingskanaal voor de Kempense kanalen functioneert. Maaswater dat oorspronkelijk via Maastricht (Nederland) aangevoerd werd om de Kempense kanalen van voldoende diepgang te voorzien, kon nu ook vanuit Luik en het Albertkanaal van de Maas worden onttrokken. Dit moest een einde maken aan de discussies over de waterverdeling tussen de twee landen. In 1995 ondertekenden het Vlaamse Gewest en het Koninkrijk der Nederlanden een verdrag over de afvoer van het Maaswater. Dit verdrag beschrijft onder meer de debieten die afgetapt kunnen worden van de rivier, verdeeld over Belgisch en Nederlands grondgebied.

Picknicken aan Tivoli eiland Dilsen-Stokkem.

In Neerharen (Lanaken) staan de Zuid-Willemsvaart en het Kanaal Briegden-Neerharen met mekaar in verbinding.

Door de klimaatverandering worden zomerperioden steeds droger. De droogte is sterk voelbaar op de Maas en dus ook op de kanalen, waardoor de waterwegbeheerder De Vlaamse Waterweg nv genoodzaakt is om waterbesparende maatregelen te nemen. De diepgang van schepen wordt beperkt waardoor ze minder vracht vervoeren. Tijdens de droge zomer van 2019 werden op bepaalde Kempense kanalen sluisen niet meer bediend om extra afstroom van kanaalwater tegen te gaan. Bedrijven werden gevraagd om het gebruik van kanaalwater te beperken en watervangen voor irrigatie van landbouw en natuur werden voor meer dan de helft gesloten. Op de Zuid-Willemsvaart bleef de doorstroom van kanaalwater gegarandeerd, omdat via deze weg onder meer het Nederlandse Julianakanaal gevoed wordt.

Tapsluisen voor de Wateringen

Waterbeheer en drinkwaterwinning

Eisden (Maasmechelen) wordt in de volksmond ook wel 'het verzonken dorp' genoemd omwille van grondverzakkingen in de streek ten gevolge van de steenkoolontginning. De exploitatie van steenkool in de mijn van Eisden op 800 m diepte veroorzaakte bovengrondse verzakkingen tot 7,5 m. Ook de Zuid-Willemsvaart verzakte door de steenkoolontginning waardoor het nodig was de oevers en de bodem op te hogen met leem en later met beton. Door de verzakking dreigde het water over de rand te stromen. Dijken werden verhoogd en moesten ook van steundijken worden voorzien. In de Langstraat in Eisden was er onvoldoende ruimte voor steundijken. Daarom werd een keermuur gebouwd.

De grondverzakking verstoorde ook de waterhuishouding in de ondergrond. In het natuurgebied Greven loopt het opwaartse deel van de Vrietselbeek sinds de mijnverzakking terug naar haar bron in plaats van naar de Maas. Het vervolg van haar bedding ontvangt sindsdien nog enkel hemelwater, rioolwater ... en kanaalwater. Omdat ook de watervoerende grindlagen in de ondergrond verzakten, kwam het grondwater er onder druk te staan. Door deze druk ontstonden in het Greven nieuwe bronnen of kwellen. Het zijn kraters die door het opborrelende water steeds verder worden uitgeschuurd. Het oorspronkelijke hooiland veranderde in een moerasgebied waar continu water bijkomt. Als het niet wordt weggepompt dan zouden Eisden dorp, Leut en Meeswijk volledig onder water staan. Het Fonds voor de mijnschade onderhoudt en bemant de pompen die initieel het gepompte grondwater integraal in het kanaal loosden. Sinds de bouw van het waterproductiecentrum Eisden in 1960, wordt dit water gedeeltelijk door de drinkwatermaatschappij De Watergroep gebruikt voor de drinkwaterbevoorrading. De maatschappij pompt er jaarlijks 11 870 000 m³ water op. Dit is 32 500 m³ water per dag of 13 olympische zwembaden.

Opborrelende kwelwater is zichtbaar vanaf het Kruinenpad.

Leidingenbruggen over het kanaal voeren drinkbaar water naar Zutendaal, Lanaken, Kanne en omliggende gemeenten. Enkel de streek van Voeren krijgt haar drinkwater van de Maas.

Tot 2023 ontving de Vrietselbeek in Dilsen-Stokkem hoofdzakelijk kanaalwater. Om de bedding van de Vrietselbeek te blijven voorzien van water werd in Mulheim een watertapping gebouwd die kalk- en nutriëntenrijk kanaalwater naar de beek voert. De waterkwaliteit ging hierdoor achteruit, het veroorzaakte algenbloei en verstoorde het ecosysteem in de beek. In droge periodes werd er steeds minder water naar de Vrietselbeek gepompt om de Zuid-Willemsvaart op peil te houden. De lage waterstand van de beek veroorzaakte geurhinder voor de omwonenden. Op sommige plaatsen is de riolering namelijk nog aangesloten op de beek wat de hinder alleen maar versterkte als er onvoldoende doorstromend water was. Daarom investeerde de provincie Limburg in de aanleg van een ondergrondse leiding van 650 meter lang en een verdeelput.

De verdeelput verdeelt sindsdien het opgepompte grondwater uit de mijnverzakking over de Vrietselbeek en het kanaal. Voortaan wordt de beek dus gevoed met oppervlakte- en hemelwater uit Eisden-dorp. Het blijft afwachten of deze ingreep de toestand van de Vrietselbeek kan verbeteren.

Effluent van de verdeelput in de Zuid-Willemsvaart. Helder opgepompt grondwater uit de mijnverzakking van Eisden wordt in het kanaal geloosd.